

Etninio áampø tyrimo problema socialiniame lauke

Giedrė Paltanavièiūtė

*Vilniaus universitetas, Bendrosios geografijos katedra, M. K. Èiurlionio g. 21/07, LT-2009 Vilnius
El. paštas: g.paltanaviciute@aaa.am.lt*

ÁVADAS

Viena aktualiausio áiandieninës visuomenës problemø yra etninës áampos, jø identifikavimas bei valdymas. Nesprendžiamos jos gali peraugti á konfliktus, o etniniai ir religiniai konfliktai yra vieni labiausiai paplitusio socialinio konfliktø rüðio. Kai kuriais neoficialiais duomenimis, 1991–1999 metais posovietinėje erdvėje per etninius ir religinius konfliktus þuvo daugiau nei milijonas þmoniø (Tutinas, 2000).

Nors nėra visuotinai priimto bendro ir aprobuoto socialinio lauko apibrëþimo, taèiau neabejotina, kad tai integralus, dinamiðkas ir daugiabriaunis visuomenës erdvinës raiðkos modelis. Socialinis laukas reiðkiasi ir kaip gravitacinis, ir kaip balansinis, taèiau áiame tyrimø etape apsiribojama balansinio lauko áampø, liudijanèio socialinio antinomijø prieðtarø tiriamajame lauke disharmonijà, tyrimais.

Konstruoti socialinæ tikrovæ lauko sistemos, nusakomos kaip struktûrizuotø padëiø visuma, pagrindu pirmiausia pradëjo sociologai (Bourdieu, 2003; Stankevièienë, 2004). R. Grigas, vienas pirmøjø Lietuvoje susidomëjæs socialiniu lauku, já apibrëþia kaip tam tikroje socialinio santykiø erdvėje ir laike iðsidëstanius faktus, ávykius, procesus, iðreiðkianèius prieðingus poliùs, prieðingas socialinio plëtojimosi tendencijas (Grigas, 1996; 1998), ir iðskyrë jame 8 socialinio santykiø áampos laukus. P. Kavaliauskas pasiülë kiek kitoká socialinio lauko apibrëþimà (Kavaliauskas, 2001): „Socialinis laukas – tai vientisà visuomenës struktûrà bei jos ryðius su teritorija formuojanèio vidinio genetinio ir gravitacinio jëgø menamos erdvinës raiðkos terpë, kurià galima analizuoti socialinës fizikos, socialinës psichologijos bei statistikos rodikliø sistemoje“. Geografo kolektyvo vykdomame tiriamajame darbe buvo iðskirti kokybiðkai skirtingos visuomenës raidos aspektus atspindintys áampos laukai: 1) demografinis, 2) kultûrinis, 3) ekonominis, 4) teisinis, 5) politinis (Kavaliauskas, 2001).

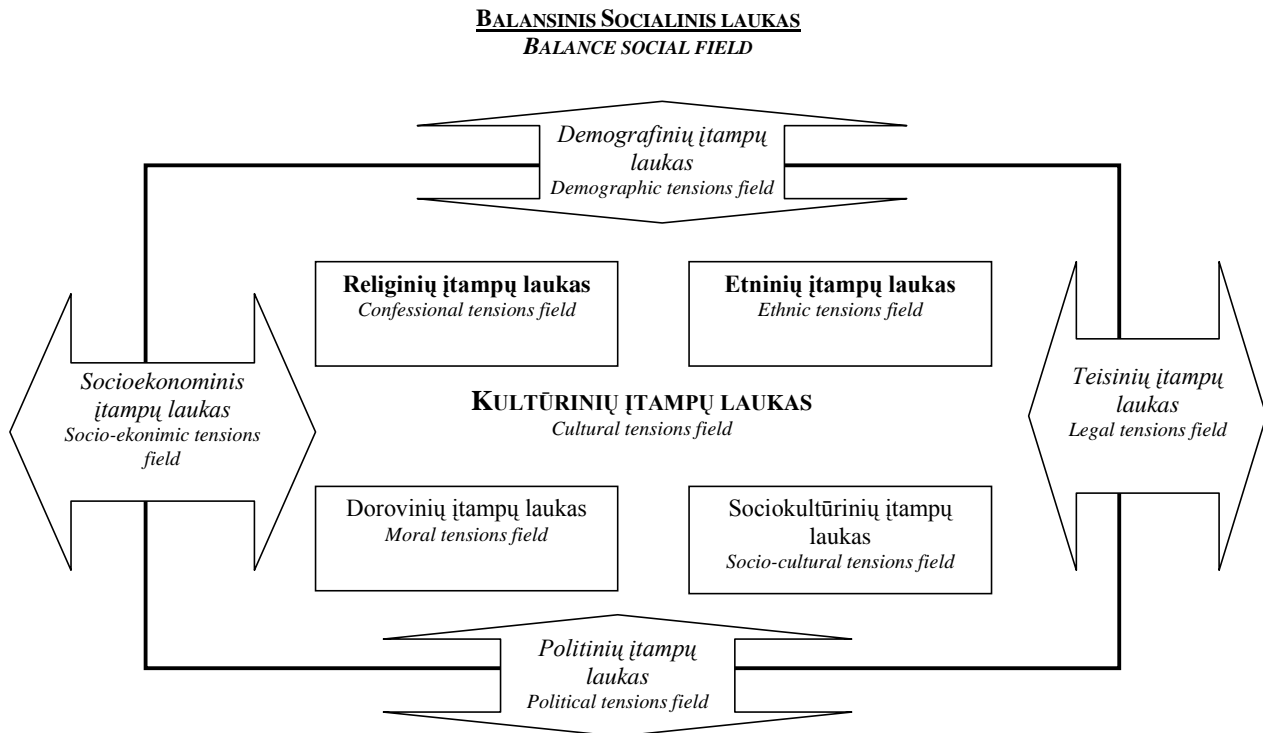
Vilniaus universiteto Bendrosios geografijos katedroje pradëtas specialus mokslo tiriamasis darbas „Socialinio lauko teritorinës struktûros bei transformaci-

jos vertinimas regioninës politikos kontekste“. Jau pasirodë pirmieji áio tyrimo moksliniai darbai (Kavaliauskas, 2001; Dumbliauskienë, 2002; Kavaliauskas, Braþukienë, 2002; Kavaliauskas, Daugirdas, 2002; Kavaliauskas, Petrusis, 2004; Krupickaitë, 2002 ir kt.), kurie nagrinëjo teorines socialinio áampø lauko tyrimø problemas ir buvo iliustruoti Lietuvos tyrimø rezultatais (Kavaliauskas, Braþukienë, Krupickaitë, 2004).

KULTÛRINIO BALANSINIO LAUKO SAMPRATA

Vienas svarbiausio ir maþai tyrinëtø yra kultûrinio áampø laukas. P. Kavaliauskas ir V. Daugirdas (Kavaliauskas, Daugirdas, 2002) pasiülë apibendrintà kultûrinio lauko sampratà bei antinomijas, kurios R. Grigo (Grigas, 1998) apraðytame modelyje buvo randamos keturiuose socialinio áampø laukuose (etnokultûrinio, religinio, dorovinio, organizacinio santykiø). Kultûriniam laukui apibûdinti buvo suformuotos antinomijø kompleksas, apimantis etninæ raidà (etnokultûrinë orientacija – kosmopolitinë orientacija, tautinë dauguma – tautinë maþuma), paèià kultûrinæ veiklà (kultûros ástaigø lankymas – pramogø ástaigø lankymas, ásteigtos kultûrinës ástaigos – uþdarytos kultûrinës ástaigos, þiniasklaidos korektiðkumas – þiniasklaidos bulvariðkumas, ðvietimo ir mokslo rëmimas – valdymo rëmimas, iðsilavinimo lygis – neraðtingumo lygis), visuomenës religinæ raiðkà (laisvamanybë – religingumas, tradicinës religijos – netradicinës religijos, nuosaikus religingumas – fundamentalus religingumas) ir vertybinës orientacijos (bendruomenës prioritetas – asmens prioritetas, gyventojø vertybinë orientacija – gyventojø turtinë orientacija, tøvø orientacija – vaikø orientacija, politinë tolerancija – politinis nepakantumas, dirbanèiøjø skaièius – iðlaikytinø skaièius, socialinë sveikata – socialinës ligos).

Kultûrinio áampø laukas nėra vienaalytis, jame galima iðskirti ir veikianèius etninio, religinio, dorovinio, sociokultûrinio ir kt. áampø sublaukus (pav.). Etninës áampos glaudþiai susijusios su kituose áampø laukuose vykstanèiais procesais. Neretai etniniai

Pav. Etninio įtampų sublauko vieta balansiniame socialiniame lauke
Figure. Ethnic tension sub-dimensions in the social field

ar religiniai neramumai lydi visuomenėje kylančias socioekonominės, demografinės, politinės bei teisines įtampas.

Kaip ir balansiną socialiną lauką, taip ir jo komponentus – etniną ar kitus laukus galima matuoti naudojant atitinkamus fizikinius rodiklius – intensyvumą, įtampą, slėgą, rišlumą bei iškreiptumo greitį, leidžiančius išreikšti kiekybines jo charakteristikas (Kavaliauskas, 2001). Tačiau nemažiau svarbu yra išskirti ir šio lauko antinomijas, galinčias visapusiškai atskleisti jo ypatumus. Etninio įtampų vertinimui naudojama Visuotinio gyventojų surašymo (*Visuotinio gyventojų...*, 1991; 2003) bei kita statistikos medžiaga (*Lietuvos statistikos metraštis*, 2004). Atsižvelgiant į tyrimo objekto specifiškumą, reikia panaudoti ir subjektyvius rodiklius – žmonių nuomonę bei nusiteikimą. Tokia informacija gali suteikti visuomenės nuomonės apklausa, taip pat specifinėms problemoms tirti skirtą projektą bei tyrimo medžiagą. Tačiau tyrimus apsunkina tai, kad nemažai duomenų pateikiama Lietuvos mastu ir neišryškinamos regioninės ypatybės.

ETNINIŲ ĮTAMPŲ LAUKO ANTINOMIJOS

Yra paplitusios dvi etniškumo nustatymo sampratos: socialinė-psichologinė (subjektyvi, lemia paties žmogaus savimonę) ir genetinė (kokios tautybės seneliai, tėvai ir pan.), tačiau dėl kultūrinių veiksnių, politinių, ekonominių interesų, socialinės konkurencijos etninis identitetas gali keistis. A. Smithas, sujungdamas socialinius ir prigimtinis aspektus, etninę grupę

apibrėžia kaip socialinę, kurios nariai turi bendrą kilmę, bendrą istoriją, kultūrą bei juos vienijantą solidarumo jausmą, leidžiantį išsiskirti iš kitų grupių (Smith, 1994). Etninis laukas apima įtampas tarp atskirų etninių grupių, tarp etninių grupių ir daugumos, tarp etninių grupių ir valstybės.

Atsižvelgus į kultūrinių antinomijų (Kavaliauskas, Daugirdas, 2002) bei supranacionalistinių ir etnokultūrinių santykių įtampas laukams būdingas priešpriešas (Grigas, 1998) ir jas papildžius sudaryta 11 dichotomijų:

- 1) etniškumas – kosmopolitiškumas,
- 2) marginalios (neintegruotos) grupės – integruota bendruomenė,
- 3) teisinė bazė, palanki tautinėms mažumoms – teisinė bazė, nepalanki tautinėms mažumoms,
- 4) įiniasklaidos korektiškumas – įiniasklaidos bulvariškumas,
- 5) tolerancija – nepakantumas,
- 6) tautiškai mišrios santuokos – tautiškai homogeniškos santuokos,
- 7) imigracijos tautinė sudėtis – emigracijos tautinė sudėtis,
- 8) tautinė dauguma – tautinės mažumos,
- 9) tautinės sudėties homogeniškumas – tautinės sudėties margumas,
- 10) nepastovi tautinė sudėtis – stabili tautinė sudėtis,
- 11) tautinis aktyvumas – tautinis pasyvumas.

Ne visada įmanoma kiekybiškai įvertinti etninių antinomijų disharmoniją. Pagal tai išskirtas dichoto-

mijas galima sugrupuoti á neiðmatuojamas, problemiškas, kiekybiškai vertinamas.

Neiðmatuojamø dichotomijø (1–5) beveik neámanoma ávertinti kiekybiškai tiek dël teritoriškai diferencijuotø duomenø trūkumo, tiek ir dël paëios átampos neteritoriškumo, t. y. ji vienoda visoje Lietuvos teritorijoje. Vertinant ðias átampos daugiausia remiamasi visuomenës nuomonës apklausø bei specifinëms problemoms tirti skirtø projektø bei tyrimø medþiaga. *Problemiškø dichotomijø* (6–7) kiekybiná vertinimá apsunkina fragmentiški ir teritoriškai nediferencijuoti duomenys (naudojama turima statistikos informacija bei visuomenës nuomonës apklausø bei specifinëms problemoms tirti skirtø projektø bei tyrimø medþiaga). Remiantis statistikos duomenimis, *kiekybiškai vertinamas dichotomijas* (8–11) galima ávertinti pagal átampos stiprumo regioninius skirtumus. Apibendrinus socialiniø áampø tyrëjø siūlymus (Dmitrijev, 2003) bei konkreëius áampø tyrimo darbus (Kavaliauskas, Braþukienë, Krupickaitë, 2004), verta išskirti maþiausiai keturias átampos kategorijas: santykiná neutralumá (átampos nebuvimá), maþá áampá, vidutiná áampá, didelá áampá.

Etniškumas – kosmopolitiškumas. Ði áampa vertintina kaip senojo/tradicinio nacionalumo priešprieþa globalinei civilizacijai. Neretai etniškumas suprantamas kaip perdëtas savo kultūros išaukðtinimas, to dël tapatinamas su nacionalizmu ar net ðovinizmu ir ágauna neigiamá atspalvá Lietuvoje ilgá laiká tautinës savimonës išsaugojimas buvo vienijantis veiksnys. Taëiau ðiuo metu modernizacija, ástraukimas á socialiná, ekonominá globalizacijá tampa neiðvengiamas. Smarkus etniškumo vertybiø neigimas ir kosmopolitiško popiûrio brukimas gali sukelti priešingá reakcijá – ultranacionalizmá bei ultranacionalistiniø partijø išpopuliarëjimá (Austrijos pavyzdys). Paskutinio XX a. deðimtmeëio apklausø duomenimis, dauguma Lietuvos gyventojø nepriklausomai nuo tautybës save laikë ðios ðalies pilieëiais. Taëiau pastebima tendencija, kad tradicinis etniškumas tarp didþiøjø miestø gyventojø, ypaë jaunø þmoniø, po truputá upleidþia vietá kosmopolitiškai saviindikacijai (Bûdvytis, 1996).

Marginalios (neintegruotos) grupës – integruota bendruomenë. Nepaisant lygiø teisiø ir vienodø sąlygø, tautiškai nevienalytëje visuomenëje gali susiformuoti marginalios etninës grupës (dël tradicijos, kalbos barjero, ásisenëjusio stereotipø ir pan.). Tokiø grupiø integravimas arba bent jau socialinës atskirties maþinimas aktualus tiek Lietuvai (*Lietuvai stojant...*, 2004), tiek ir daugeliui Europos valstybiø (*Attitudes towards...*, 2003), nes jø egzistavimas gali sukelti socialines, politines ir ekonomines problemas (pvz., Romø taboro Kirtimuose problema ir sprendimas).

Teisinë bazë, palanki tautinëms maþumoms – teisinë bazë, nepalanki tautinëms maþumoms. Teisinë bazë gali skatinti arba riboti tautiniø maþumø bûrimá á organizacijas, kuriomis siekiama išlaikyti, pa-

þinti savo kultûrà. Valstybës vykdoma diskriminacinë politika tautiniø maþumø ar vienos iš jø atþvilgiu gali lemti tos grupës gausumá, socialiná atskirtá, net teritoriná pasiskirstymá. Lietuvos teisinëje sistemoje diskriminacijá draudþianëios nuostatos yra ávirtintos daugeliu ástatymø (*Nacionalinë kovos su netolerancija...*, 2003), taëiau ástatymai patys neveikia. Áampá gali sukelti ir valstybës veiksmai, kai dël politiniø, ekonominiø ar dar kitokiø veiksniø viena ar kelios tautinës bendruomenës turi išskirtines teises. Net jei nėra diskriminacijos kitø grupiø atþvilgiu, tai gali sukelti nepasitenkinimá: išskirtinis mokyklø finansavimas, leidimas vartoti savo kalbá ar raðtmenis vietoje valstybinës kalbos ir pan.

Þiniasklaidos korektiškumas – þiniasklaidos bulvariškumas. Ðiandieninëje visuomenëje þiniasklaida yra didi jëga, formuojanti visuomenës nuomoná bei pasaulëpiûrà, kuriant naujus ar palaikanti senus etninius stereotipus (þiniasklaida pasitiki 60–70% Lietuvos gyventojø) (*Lietuva stojant...*, 2004). Etninës maþumos Lietuvos visuomenës informavimo priemoniø arba ignoruojamos, arba á jas þiûrima nepalankiai – vaizduojamos kaip á visuomenës gyvenimá neintegruotos, kriminalizuotos, socialiai neapsaugotos. Taigi visuomenëje, kuri gal net tiesiogiai nėra susidûrusi su viena ar kita etnine grupe, suformuojamas neigiamas ir bauginantis stereotipas (Kiaulakis, 1998; Terškinas, 2001).

Tolerancija – nepakantumas. Nepakantumá dažniausiai sukelia neigiamá išankstinë nuomonë, kuriá, kaip jau minëta, neretai suformuoja netikslí þiniasklaidoje platinama informacija. Tolerancija ir pagarba kitiems þmonëms uþima nekintamá vietá Lietuvos þmoniø vertybiø hierarchijoje: 1990 m. ir 1999 m. ji buvo ketvirta tarp dažniausiai nurodomø vaikams diegtinø savybiø. Taëiau apklausose uþfiksuotos nuostatos ir vertybës ne visada nusako realø þmoniø elgesá, pvz., romø kaimynystëje nenorëtø gyventi net 60% respondentø (romai sudaro vos 0,07% visø gyventojø) (*Lietuva stojant...*, 2004).

Tautiškai miðrios santuokos – tautiškai homogeniškos santuokos. Per tautiškai miðrias santuokas vyksta sparti tautø asimiliacija. Ypaë tai aktualu neskaitytoms tautinëms grupëms, nes jø nariams yra gana sudëtinga sukurti etniškai endogaminá santuoká. Tautiškai miðriø ðeimø vaikai, rinkdamiesi savo etniná tapatybá, pasirenka viená iš keturiø galimø variantø: identifikuojasi su vienu iš tøvø etnine grupe (viena grupë asimiliuoja), identifikuojasi su abiem grupëmis, neigia abiejø tøvø etnines tapatybes (tampa etniniais marginaliais), renkasi kitá tapatybá (panetninë strategija) (Statkus, 2004). Siekiant išlaikyti savo etniná grupá, imamasi ávairiø priemoniø: tarpukario Lietuvos okupuotame Vilniaus kraðte apsiðvietusi lietuviø bendruomenë priedinosi natûraliai asimiliacijai – lietuviai, sukûrà miðrias ðeimas, bûdavo izoliuojami nuo savo tautinës bendruomenës (Kalnius, 1999a).

Imigracijos tautinė sudėtis – emigracijos tautinė sudėtis. Migracija yra vienas iš veiksnių, galinčių iš esmės ir per trumpą laiką pakeisti šalies ar regiono tautinę sudėtį. Migracijos srautams didelę ataką turi politiniai, socialiniai bei ekonominiai veiksniai. Valsybės politika gali skatinti tautiškai margus imigrantų srautus (pvz., TSRS vykdyta migracijos politika) arba švairiais būdais juos riboti (pvz., vizomis, kvotomis ir pan.). Nuo seno greta gyvenančios tautinės mažumos jau tampa apraštu kasdieninio gyvenimo vaizdu, kultūros dalimi. Tačiau atvykėliai, ypač pabėgėliai, kurie uplūsta staiga ir dideliu srautu, vietiniams gyventojams (ir ne tik tautinei daugumai) sukelia nemažą stresą – atvykėliai kėsina į jau nusistovėjusią santvarką, jie atneša naujus verslus, naują kultūrą. Ši juos priėmimo kaip agresorius (Saava, 2004). Lietuvai naujųjų atvykėlių problema dar nėra labai aktuali, tačiau kiekvienais metais šios atšamos potencialas vis labiau auga, nes iš migrantų tranzito šalies Lietuva virsta migrantų tikslo šalimi (1996 m. tik 2,7% nelegalių migrantų tikslo šalimi nurodė Lietuvą, o 2000 m. – jau 33%) (Sipavičienė, Tureikytė, 2000).

Tautinė dauguma – tautinės mažumos. Atšampa tarp tautinės daugumos ir tautinių mažumų galima tirti dviem aspektais. Pirma, kai dėl savo neskaitytumo ar teritorinio išsibarstymo, teisinių barjerų ar pan. tautinės mažumos visiškai eliminuojamos ar apribojamos jų dalyvavimas valstybės gyvenime, sumažėja galimybės steigti ir išlaikyti mokyklas, šiniasklaidą ar kultūros atšaigas. Net ir rinkimuose jie nebėgali išsirinkti atstovo, kuris atstovautų ir gintų būtent mažumos teises. Nepakankamas etninio mažumų pilietinis ir politinis dalyvavimas gali paskatinti nelygybės (realios arba švivaizduojamos) formavimąsi. Politiniame gyvenime pastebimą vaidmenį gali vaidinti tik koncentruotai gyvenančių tautinių mažumų partijos, kurios sugeba švardyti regioninę dimensiją savo programoje, kelti aiškius politinius tikslus bei socialinius reikalavimus. Aktyviai politiniam gyvenime dalyvauja Pietryčių Lietuvoje susikoncentravusi lenkų bendruomenė, tuo tarpu dispersiškai išsibarstę rusai bei mažiau skaitlingos kitos tautinės mažumos nei Seimo, nei vietos savivaldos rinkimuose beveik neturi galimybių išsirinkti savo interesams atstovaujantį atstavą. Antra, kai vyraujanti tautinė dauguma atskirose teritorijose (dėl istorinių, politinių, ekonominių ar pan. priežasčių) tampa mažuma. Atšampa auga augant skirtumui tarp visos šalies tautinės sudėties vidurkio ir atskiro regiono rodiklių. Regioninė vyraujanti dauguma gali pradėti reikalauti išskirtinių teisių, gali kilti net separatistinių idėjų. Tokia padėtis yra susiklosčiusi Lietuvos Pietryčių regione, kuriame lietuviai, palyginus su lenkais, sudaro mažumą.

Tautinės sudėties homogeniškumas – tautinės sudėties margumas. Šioje dichotomijoje irgi galimas dvigubas požiūris. Pirma, tautiškai homogeniškoje visuomenėje didėja nepasitikėjimais „kitokiais“, tokiose

visuomenėse suklesti ksenofobija ir rasizmas, nes asmeniniai ryšiai su kitų tautybių žmonėmis mažina nepasitikėjimą ir baimes. Visuomenė, kurioje nuo senų laikų gyvena švairių tautybių žmonės, yra tolerantiškesnė ir atviresnė dialogui tarp švairių tautybių žmonių. Todėl miestuose, kur tradiciškai gyvena švairių tautybių, rasių gyventojai, ksenofobija visuomenėje yra mažesnė. Egzistuoja ir priešinga nuomonė: kuo margesnė tautinė sudėtis regione, tuo didesnė konflikto tikimybė (*Sociologija mešnacionalnych...*, 1999). Atliekant tyrimus tautiškai mišriose teritorijose reikia naudoti kiek kitokius matematinius-statistinius metodus. Tautybių švairovė ir jų kiekybinis pasiskirstymas lemia tarpininių kontaktų intensyvumą, sąveikas, asmeninių ryšių pobūdį. Neretai daroma klaida, kai apie teritorijos etninio mozaikiškumo laipsną sprendžiama iš titulinės šalies tautybės gyventojų procento konkrečioje teritorijoje, o reikėtų spręsti pagal visas tautines grupes. Vertinant teritorijos etninio margumo laipsną skaičiuojamas etninio mozaikiškumo indeksas (Kalnius, 1999b):

$$P = 1 - (A^2 + B^2 + C^2 + \dots + Z^2);$$

čia P – etninio mozaikiškumo (mišrumo) indeksas, A, B, C, \dots, Z – švairių tautybių lyginamoji dalis bendrame tos teritorijos gyventojų skaičiuje.

Kuo etninio mozaikiškumo indeksas didesnis, t. y. artimesnis vienetui, tuo teritorija etniškai margesnė, ir atvirkščiai – kuo šis skaičius mažesnis, tuo teritorija monoetniškesnė.

Nepastovi tautinė sudėtis – stabili tautinė sudėtis. Teritorija, kurioje tautinė sudėtis kinta tolygiai (daugiausiai dėl natūralių procesų), bus mažiau problemiška nei teritorija, kurioje tautinė sudėtis kito šuoliu. Dažniausiai esminiai tautinės sudėties pokyčiai vyksta dėl išorinių jėgų – deportacijų, karų, epidemijų, suintensyvėjusios migracijos ir pan. Vietiniai gyventojai, neturėdami laiko pasirasti prie staigių pokyčių, š tai reaguoja kaip š potencialiā agresijā bei pavojų jų gerovei. Atšampa ypač didėja, jei pokytis vyksta dėl vyraujančios daugumos erozijos. Lietuvoje per nepriklausomybės dešimtmetį tautinė sudėtis kito lietuvių šalies augimo kryptimi. Tautinės sudėties pokyčius galima vertinti pagal tautinės sudėties suminį pokyčio koeficientą:

$$|A_n - A_l| + |B_n - B_l| + |C_n - C_l| + \dots + |Z_n - Z_l| = k_n;$$

čia $k_{n,l}$ – tautinės sudėties suminis pokyčio koeficientas ($n > l$), A_n, B_n, C_n, Z_n – švairių tautybių lyginamoji dalis bendrame tos teritorijos gyventojų skaičiuje n metų duomenimis, A_l, B_l, C_l, Z_l – švairių tautybių lyginamoji dalis bendrame tos teritorijos gyventojų skaičiuje l metų duomenimis.

Suminis koeficientas eliminuoja teigiamus ir neigiamus procentinės tautinės sudėties pokyčius, parodydamas tik bendrą tautinės sudėties pokytį teritori-

niame vienete. Kuo rodiklio vertë yra mažesnë, tuo tautinës sudëties pokytis teritorijoje buvo mažesnis.

Tautinis aktyvumas – tautinis pasyvumas. Tautinio mažumø bûrimasis á organizacijas, klubus, bûrelius, mokyklø steigimo inicijavimas rodo, kad þmonës identifikuoja save su tam tikra tautybe ir siekia išsaugoti, puoselëti savo kultûrà, paþinti savo paveldà. Taèiau, kaip rodo tyrimai (*Nacionalinë kovos su...*, 2003), daugelio tautinio mažumø nevyriausybiniø organizacijø veiklos sfera tëra vietinio pobûdþio, priemonës neávaisrios, o kokybë nepakankama. Kitas tautinio aktyvumo rodiklis – mokyklos. 2001–2002 m. áalies ádtuoniuose miestuose bei ðeðiolikoje rajonø veikë 206 bendrojo lavinimo tautinio mažumø mokyklos (ir 1953 bendrojo lavinimo mokyklos lietuviø kalba). Taèiau pagal teisinà pagrindà steigiamose (esanëioje) mokykloje turi bûti ne mažiau nei 40 (pradinë m-kla) arba 600 mokiniø (pagrindinë m-kla). Mokyklos yra steigiamos, jei tautinës mažumos gyvena kompaktiškai vienoje teritorijoje. Taigi nekompatinës ar neskaitlingos tautinës grupës praranda galimybæ mokytis gimtàja kalba. Kartais kaip alternatyva yra organizuojamos sekmdieninës mokyklos (neretai nevalstybinës). Planuojant tautinio mažumø ðvietimo raidà, būtina atsìpvelgti ir á demografinius pokyèius – moksleiviø skaièiaus mažëjimà dël mažesnio gimstamumo.

IŠVADOS

1. Etninio santykiø lauko socialines átampas formuojantis antinomijø kompleksas turi atspindëti visuomenës etninæ raidà, átampas tarp atskirø etniniø grupiø, tarp etniniø grupiø ir daugumos bei tarp etniniø grupiø ir valstybës.

2. Bûtina ieðkoti naujø, teritorine diferenciacija pasiþyminëiø, etninio santykiø priedþpriedas iðreiðkianëiø kiekybiniø rodikliø. Taip pat reikia naudoti apibendrinanëius integralaus pobûdþio vertinimo kriterijus atsìpvelgiant ne tik á visame kultûriniame lauke kylanëias átampas, bet ir tiriamoje teritorijoje egzistuojanëias socioekonomines, demografines, politines bei teises ypalybes.

3. Ðiuo metu didþiausia tyrimø problema yra teritoriškai diferencijuotø statistikos duomenø (jø tæstinumo ir palyginamumo) ir ypaè informacijos ið subjektyviosios sferos (þmoniø nuomonë, nusiteikimas, saviindikacija) trûkumas.

Gauta 2005 01 10
Parengta 2005 03 30

Literatûra

Bourdieu P., Wacquant J. D. (2003). *Ávadas á reflektiviàjà sociologijà*. Vilnius: Baltos lankos.
Dmitrijev Á. V. (2003). *Konfliktologija*. Maskva.
Dumbliauskienë M. (2002). Socialinio lauko kartografinë raida. *Geografija* 38(2): 57–63.

Grigas R. (1996). Socialinio átampø laukai. *Paribio Lietuva: sociologinë Paribio gyventojø integravimosi á Lietuvos valstybæ apybraiþa*. Vilnius. 146–177.
Grigas R. (1998). *Socialinio átampø Lietuvoje laukai*. Vilnius: VPU leidykla.
European Monitoring Center on Racism and Xenophobia (2003). *Attitudes towards minority groups in the European Union*. Vienna.
Institut socialno-politièeskich isledovanij RAN. (1999). *Sociologija meþnacionalnych otnošenij v cyfrach*. Maskva.
Kalnius P. (1999a). Lietuviø ir lenkø asimiliacija Lietuvoje XX amþiuje. *Liaudies kultûra*. 4(67): 17–26.
Kalnius P. (1999b). *Statistikos taikymas etnologijoje*. Kaunas: VDU.
Kavaliauskas P. (2001). Socialinio lauko paþinimo problema. *Geografija*. 37(1): 44–48.
Kavaliauskas P., Braþukienë I. (2002). Socialinio átampø tyrimo problema ekonominiame bei teisiniame lauke. *Geografija*. 38(1): 46–49.
Kavaliauskas P., Daugirdas V. (2002). Socialinio átampø tyrimo problema kultûriniame ir politiniame lauke. *Geografija*. 38(1): 41–45.
Kavaliauskas P., Petrulis V. (2004). Elektorinio metodo taikymas tiriant politines átampas balansinio socialinio lauko átampas. *Geografija*. 40(1): 34–42.
Kavaliauskas P., Braþukienë I., Krupickaitë D. (2004). Demografinio, ekonominio ir politinio Lietuvos socialinio lauko átampø teritorinë raida. *Mokslas Gamtos mokslø fakultete*. 200–215.
Kiaulakis G. (1998). *Tautinës mažumos Lietuvos dienràðëiuose: kasdienës sàmonës atspindþiai*. <http://www.artium.lt/brevi/varia/taut.html>.
Krupickaitë D. (2002). Demografinio átampø tyrimo problema socialiniame lauke. *Geografija*. 38(2): 42–47.
Saava Ì. V. (2004). Konfliktnyi potencial meþetnièeskich otnoðenij na Severnom Kavkaze. *Tentions in Society*. St. Peterburg.
Sipaviëienë A., Tureikytë D. (2000). *Nelegali migracija Lietuvoje: retrospektiva ir ðiø dienø problemos*. Vilnius.
Smith A. D. (1994). *Nacionalizmas XX amþiuje*. Vilnius: Prada.
Lietuva stojant á Europos Sàjungà. (2004). Vilnius, Socialinio tyrimø institutas
Stankeviëienë E. (2004). Tautinë mažuma lauko perspektyvoje. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 1: 115–125.
1989 metø gyventojø suraðymo duomenys. (1991). Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybës.
2001 m. Visuotinio gyventojø suraðymo duomenys. (2003). Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybës.
Lietuvos statistikos metraðtis. (2004). Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybës.
Statkus N. (2004). *Tapatybës politika etniniams konfliktams reguliuoti*. Vilnius: Versus Aureus.
Tautinio mažumø ir iðeivijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybës. (2003). *Nacionalinë kovos su*

netolerancija, rasizmu, ksenofobija ir homofobija programa. Vilnius.

Tereškinas A. (2002). *Paraštėse: etninės mažumos Lietuvos žiniasklaidoje*. <http://www.vdu.lt/PMDI/projektas/>.

Tutinas U. V. (2000). *Prava liënosti i meþnacionalnye konflikty*. Rostov-na-Donu.

Giedrė Paltanavičiūtė

THE PROBLEM OF RESEARCH OF ETHNIC TENSIONS IN SOCIAL DIMENSIONS

Summary

One of the newest ways of analyzing society is the balanced social field. For a certain period of time social field was an object of sociological research, and Lithuanian sociology has made very important steps in this sphere. The Department of General Geography has started a special investigation on this theme. The balanced social field embraces the cultural, demographic, socio-economic, political, legal classes of social dimension. The cultural tension dimension includes the development of ethnic structure and cultural activities, religious structure and value orientation. The cultural tension dimension cannot be considered as indiscrete, as one could distinguish its other coexisting integral sub-dimensions, *i.e.* ethnic, confessional, moral, socio-cultural and other dimensions of tension. One of the most actual problems is ethnic and confessional tensions as well as their identification and managing. In case these tensions are not controlled, they can develop into conflicts. Thus, ethnical and confessional conflicts are the most widespread kinds of social conflicts. Modernising and supplementing the contrapositions typical of cultural antinomies, supranational relations as well as tension dimensions of ethno-cultural relations, 11 dichotomies were elaborated:

1) Ethnicity – cosmopolitanism

- 2) Marginal (not integrated) groups – integrated society
- 3) Legal basis favoring national minorities – legal basis adverse to national minorities
- 4) Mass media correctness – mass media incorrectness
- 5) Tolerance – intolerance
- 6) Nationally mixed marriages – nationally homogeneous marriages
- 7) National constitution on immigration – national constitution on emigration
- 8) National majority – national minority
- 9) Homogeneity of national constitution – diversity of national constitution
- 10) Altering national constitution – stable national constitution
- 11) National activity – national passivity.

Not all tensions could be quantifiable: they could be unmeasurable (1–5), problematic (6, 7) and quantitatively measured (8–11). The most complex problem in the ethnic field of research is to estimate tension for the antinomy of values orientation. The lack of really suitable indices for this purpose compels searching for the new more preferable integrated criteria. Furthermore, taking into consideration the specific features of the object, the necessary data were taken from the subjective sphere, *i.e.* the opinion of people and their personal attitudes. Such data could have been compensated with data of sociological interviews, however, geographical analysis of tensions requires comprehensive and theoretically differentiated researches. There are distinguished four categories of ethnic tensions, which mark the disbalance between the relations of dichotomy poles: 1 – relative neutrality, 2 – little tension, 3 – medium tension, 4 – high tension. The intensity of ethnic tension is expressed by the number of ethnic groups, nationally mixed marriage rates, the number of national minority schools and press units, the national constitution on migration, the national structure of the total change coefficient, the ethnic mosaic index and others.